

ПОЛИТИЧКЕ ПАРТИЈЕ И ПОЛИТИЧКИ СИСТЕМ

УДК 329.051(4-11-191.2):316.75

DOI: <https://doi.org/10.22182/spm.6532019.6>

Оригинални научни рад

Српска политичка мисао

број 3/2019.

год. 26. vol. 65

стр. 139-168

*Дејан Бурсаћ**

Институт за политичке студије, Београд

ИДЕОЛОГИЈА ВЛАДАЈУЋИХ СТРАНАКА ЦЕНТРАЛНЕ И ИСТОЧНЕ ЕВРОПЕ – ЕКСПЕРТСКА АНКЕТА**

Сажетак

Овај рад је настао као део докторског истраживања аутора, испуњавајући потребу са којом се сусрећу многи политиколози, али и други истраживачи: како правилно класификовати политичке партије по идеолошком кључу, у овом случају на једнодимензионалном политичком простору левице и деснице. Бројна истраживања и радови који се баве

* Електронска адреса аутора: dejan.bursac@ips.ac.rs

** Овај рад је настао у оквиру пројекта „Демократски и национални капацитети политичких институција Србије у процесу међународних интеграција”, бр. 179009, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије. Рад представља модификовани сегмент докторске дисертације аутора, под насловом „Утицај идеологије политичких партија на јавну потрошњу у бившим социјалистичким државама”, одбрањена 6. марта 2019. године на Факултету политичких наука Универзитета у Београду. Комплетна база података истраживања презентованог у овом раду доступна је на: Dejan Bursac, *Expert survey on party ideology in former socialist countries, 1990–2017, Internet*, <http://www.ips.ac.rs/researchers/dejan-bursac/>, 06/06/2019.

проучавањима ефеката политичких партија на разне друштвене, политичке и социоекономске појаве имају потребу за приступом таквој бази података. Будући да је аутор извео управо такву категоризацију на основу детаљно спроведене експертске анкете у шеснаест бивших социјалистичких земаља Централне и Источне Европе од првих вишестраначких избора до данас, у овом раду биће приказани не само налази тог подухвата – који стоје у служби будућим истраживачима ових феномена, како би им подстакли и олакшали истраживачки рад; већ и методологија креације експертске анкете, као и специфични изазови у вези са спровођењем исте, што такође може бити од користи академској заједници. Аутор ће се укратко осврнути и на предности и мане метода експертске анкете у служби емпиријских истраживања, методе контроле могуће грешке, и на крају – збирно ће представити резултате анкете.

Кључне речи: експертска анкета, методологија, политичке партије, идеологија, бивше социјалистичке земље, Источна Европа, Централна Европа

1. КОНЦЕПТ ЕКСПЕРТСКЕ АНКЕТЕ У ПОЛИТИЧКИМ НАУКАМА

Принцип експертске анкете се своди на сумирање мишљења идентификованих стручњака који су у позицији да дају информисане судове или су специјализовани за одређену тему. Колективна мишљења експерата се користе у низу друштвених наука, нарочито у случајевима када је немогуће прикупити поуздане информације из осталих, примарних извора или директних мерења. Беноа и Лејвер наводе да су експертске анкете посебно корисне у ситуацијама када је потребно проценити феномене који су комплексни за директно посматрање, као и у случајевима када је потребно интегрисати или интерпретирати већ постојеће податке.¹ У политичким наукама, примену експертске анкете су популаризовали Кеслс и Мер, када су 1984. године објавили истраживање у којем

1) Kenneth Benoit, Michael Laver, *Party Policy in Modern Democracies*, Routledge, London, 2006, стр. 82–83.

су генерисали детаљну базу података са транснационалном класификацијом партијских идеологија, квантификовану на једнодимензионалној идеолошкој скали и нарочито примењиву за даља компаративна истраживања.² Они су креирали националне скале партијских идеолошких позиција, осмишљене тако да позиције партија буду међусобно упоредиве на скали примењивој једнако у свим земљама из узорка. Кеслс и Мер су истраживање спровели у седамнаест земаља, углавном западних демократија, мапирајући 119 политичких партија. У току истраживања је анкетирано 115 политиколога, који су упитани да распореде партије на једнодимензионалној скали, додељивањем оцена у распону од крајње леве (оцена 0) до крајње десне (оцена 10); а средњи скор резултата давао је идеолошку позицију партије. Скала која је понуђена експертима је претходно дефинисана, те је мерење релација и дистанци између идеолошких позиција у том смислу било могуће само у оквиру који су истраживачи поставили под претпоставком да је кључни простор идеолошког сукобљавања у некој земљи могуће одредити унапред. Кеслс и Мер сами признају да овај метод донекле симплификује стварну природу идеолошких расцепа, али наглашавају да су партијске идеологије у случају њихове анкете цењене по општим, а не уско националним стандардима, што оправдава свођење на једну димензију.³ Крајњи резултати до којих су ова два аутора дошли били су изненађујуће конзистентни и показали су постојање високог нивоа слагања међу експертима: дистрибуција вредности се показала као нормална, а број одступајућих опсервација је био минималан и лако уочљив. Након тога, експертска анкета постаје прихваћен метод у сврху идеолошког мапирања партија, са читавим низом студија које су користиле експертска мишљења,⁴ управо због конзистентности резултата, али и

2) Видети: Francis G. Castles, Peter Mair, "Left-Right Political Scales: Some 'Expert' Judgments", *European Journal of Political Research*, 12/1, 1984, стр. 73–88.

3) Исто, стр. 83.

4) Видети нпр. Michael Laver, W. B. Hunt, *Policy and party competition*, Routledge, London 1992; John Huber, Ronald Inglehart, "Expert Interpretations of Party Space and Party Locations in 42 Societies", *Party Politics*, 1/1, 1995; Michael Laver, "Party policy in Britain 1997: Results from an Expert Survey", *Political Studies*, 46/2, 1998; Leonard Ray, "Measuring party orientations towards European integration: results from an expert survey", *European Journal of Political Research*, 36/2, 1999; Chapel Hill, *Datasets on party positions across Europe*, Internet, <https://www.chesdata.eu>, 06/06/2019, итд.

једноставности примене.

Експертска анкета се спроводи слањем упитника узорку идентификованих експерата. Новија пракса налаже да се претходно утврђен упитник, са листом партија, идеолошких димензија у оквиру којих је потребно позиционирати партије, као и пратећим објашњењима, најчешће доставља путем електронске поште, што значајно утиче на материјални, организациони и временски моменат спровођења оваквог истраживања. Наравно, слању и креирању упитника претходи питање идентификације експерата, тј. израде релевантног узорка, како би резултат био валидан и репрезентативан. Истраживачи који су спроводили експертске анкете разликују се у приступу приликом креирања узорка експерата: неки су контактирали национална удружења политиколога и тим путем тражили листе експерата; други су дефинисали почетни сет експерата па затим од њих тражили да допуне иницијалну листу својим колегама; трећи су анализирали универзитете и друге истраживачке институције, те најчешће на њиховим веб страницама идентификовали професоре и истраживаче; док су појединци анализирали научне публикације у потрази за ауторима из релевантних области. Очигледно је да не постоји општеприхваћени механизам попуњавања узорка, а цео процес је донекле арбитран и зависи од самих креатора анкете.

Приликом попуњавања упитника, од експерата се обично захтева да свакој партији у узорку доделе одговарајућу оцену на основу предефинисане идеолошке димензије, а та оцена је најчешће карактеризовала позиције од екстремне леве до екстремне деснице. Распон ових ординалних скала се разликовао у односу на дизајн истраживања: поједине су садржале вредности од 0 до 7; од 0 до 10; или од 0 до 20. Однос оцена додељених партијама уствари представља двојаку илустрацију позиције на једнодимензионалној оси: како индивидуални положај партије у односу на екстремне крајеве (и евентуално, центар) спектра; тако и релативан положај у односу на остале партије у анкети, тј. дистанцу између страначких идеологија у оквиру једног партијског система.

Крајњи исход овакве анкете је средња вредност експертских мишљења – тј. експертски скор: статистичка

агрегација оцена појединачних експерата за сваку партију, изведена након одстрањивања вредности које потенцијално драстично одступају изван оквира нормалне дистрибуције (енг. *outliers*). Позиција партије на понуђеној скали је увек квантификована у бројчану вредност и стога лако примењива у даљим анализама. Не постоји дефинисано правило о томе колики број попуњених упитника је неопходно прикупити да би експертски скор био употребљив. Кеслс и Мер су сматрали да је потребно обезбедити мишљења бар три експерта по свакој партији.⁵ Свакако да поузданост крајњег резултата расте са већим бројем експерата, будући да се на овај начин прецизира позиција партије у неколико децимала; али и да могућност уочавања одступајућих опсервација расте са бројем укључених експерата.

Експертска анкета има низ предности. Пре свега, сама чињеница да се ради о експертском консензусу, односно сумаризацији мишљења и знања десетина или стотина стручњака из неке области, даје валидност овом приступу. Експерти у анкету уносе своје професионално знање и информације које поседују, а користе и читаву лепену извора о теми. Лејвер и Хант наводе да су експерти у стању да процене или измере и одређене параметре које квантитативне методе једноставно не могу да утврде прецизно.⁶ Наредна предност је што експерти, будући да се углавном ради о професорима и истраживачима, припадницима академске заједнице, носе претпоставку академске објективности. Поједина истраживања су емпиријски показала да су експерти мање склони пристрасности у поређењу са општом јавношћу, те да су у стању да раздвоје сопствена уверења, као и друге ирелевантне факторе, када дају суд о некој теми.⁷ Велика предност експертских анкета је и једноставност, будући да се упитници експертима најчешће дистрибуирају путем електронске поште, што значајно утиче на превазилажење економских, временских и организационих препрека присутних приликом примене

5) Francis G. Castles, Peter Mair, "Left-Right Political Scales: Some 'Expert' Judgments", нав. дело, стр. 75.

6) Michael Laver, W. B. Hunt, *Policy and party competition*, нав. дело, стр. 34.

7) Marco Haan, Gerhard Dijkstra, Peter Dijkstra, *Expert Judgment versus Public Opinion: Evidence from the Eurovision Song Contest*, University of Groningen, 2003.

других квантитативних приступа. Велики број података на овај начин може бити прикупљен релативно брзо и уз мали трошак, што је у комбинацији са лакоћом приступа експертима као припадницима академске заједнице, додатни аргумент у корист ове методе. Примера ради, проценат попуњених упитника по земљи у истраживању које су спровели Беноа и Лејвер је износио 28%, што је у просеку износило 21 експертско мишљење по земљи. Како ови аутори наводе, у појединим државама са јаком академском традицијом, стопа попуњених упитника је прелазила 50%; док је у неким земљама, у којима су – по њиховој процени – политичке науке као дисциплина лоше организоване, број одговора био једноцифрен.⁸ Слично, у глобалној анкети о квалитету владавине коју су 2013. године објавили истраживачи Универзитета у Гетеборгу, првобитни проценат одзива експерата износио је 39%, покривајући укупно 54 земље.⁹ Ови аутори су такође указали на одређену неравнотежу у броју одговора, нарочито у компарацији западних држава са мање развијеним земљама Африке, Азије и Латинске Америке.

На рачун експертске анкете можемо упутити неколико критика. Пре свега, питање субјективног суда експерата је, и поред претпоставки академске објективности, веома актуелно и чак теже уочљиво у случају малог и недовољно разноврсног узорка. Због стално присутног питања о субјективности истраживача који самостално и веома арбитарно постављају критеријуме за избор експерата, процес креирања узорка мора бити обављен веома темељно и прецизно, како би се избегло укључивање нестручних особа или особа које нису мотивисане академским вредностима, што може да има негативне последице по резултате. Још дубља дилема се односи на изворе знања тј. суда експерата. Иако је претпоставка да ће експерти узети у обзир све релевантне информације о партијској идеологији, не можемо бити сигурни шта они тачно оцењују – да ли ће у њиховом суду превагнути програм партије, понашање њених представника или чак реторика и јавни имиџ

8) Kenneth Benoit, Michael Laver, *Party Policy in Modern Democracies*, нав. дело, стр. 174–175.

9) Видети: Stefan Dahlberg, Carl Dahlström, Petrus Sundin, Jan Teorell, "The Quality of Government Expert Survey 2008–2011: A Report", *Working Paper Series*, 2013:15, The Quality of Government Institute, University of Gothenburg, 2013, стр. 7–11.

партије. У том смислу, може доћи и до великих разлика међу експертима: нпр. део може неку партију да оцењује на основу програмских докумената, а део на основу историје гласања у парламенту – а проблем настаје када ова два метода не дају усаглашене резултате. Креирање консензуса између великог броја експерата је свакако најбољи начин за решавање ових сумњи и добијање што прецизнијег (и што употребљивијег) кумулативног мишљења о партијској идеологији. Најзад, питање ретроактивног суда о партијама које су владале пре једне или две деценије такође може бити субјективизовано и на њега може да утиче низ посредних фактора који су добили на значају у међувремену. Опет, претпоставка академског свеобухватног знања и објективности експерата је једини могућ одговор на ову критику.

2. МЕТОДОЛОГИЈА ПРИМЕНЕ ЕКСПЕРТСКЕ АНКЕТЕ У ПРАКСИ

Експертска анкета о владајућим партијама у бившим социјалистичким земљама спроведена је током јуна и јула 2017. године. У одељку који следи, представимо кораке овог процеса: припрему анкете – укључујући начин презентације упитника, избор узорка експерата, избор алата за спровођење анкете; начин прикупљања и обраде података, механизме за откривање потенцијалних грешака; и најзад – уопштени преглед резултата, укључујући и потешкоће и изазове уочене и савладане приликом спровођења анкете.

2.1. Припрема узорка и упитника

Први корак у припреми је идентификација узорка експерата, довољно специјализованог да укључи стручњаке са знањем о политичким партијама, партијским системима, изборима и идеологијама у свих шеснаест земаља – како би се обезбедио квалитет резултата; а опет довољно широког да осигура неопходан број попуњених упитника који би учинио истраживање валидним у методолошком смислу. У претходном поглављу смо видели да се приступ селекцији експерата разликује од аутора до аутора: методи укључују контактирање и

асистенцију националних удружења политиколога, анализу веб страница универзитета и научно-истраживачких институција, анализу научних часописа у потрази за ауторима, или стратегију „грудве снега”¹⁰ – у којој је од првобитно дефинисане уже групе експерата тражено да препоруче додатне стручњаке из њихове области, да би затим и додатним стручњацима био упућен исти захтев, итд.

Ми смо се одлучили за комбинацију неколико од понуђених приступа: наиме, првобитно смо мапирали све универзитете, факултете и научно-истраживачке институције који проучавају ову тему, у свакој од шеснаест изабраних земаља (Пољска, Мађарска, Чешка Република, Словачка, Естонија, Литванија, Летонија, Румунија, Бугарска, Молдавија, Словенија, Хрватска, Македонија, Црна Гора, Србија и Албанија). Након мапирања академских институција, у оквиру њих су идентификовани појединци – професори, доценти, асистенти, истраживачи и аутори који се у свом академском и истраживачком раду баве одговарајућом темом, те је основано претпостављено да је њихово знање довољно специјализовано. Други корак је укључио претрагу релевантних научних часописа и база података научних чланака, како би се листи придодали аутори који су објављивали радове са тематиком политичких идеологија, партија или избора у наведеним државама. Овај корак је био нарочито значајан јер је у узорак укључио стране експерте који се баве партијским системима Источне и Централне Европе. На том трагу, трећи корак се односио на идентификацију катедри оних академских и истраживачких институција у иностранству (махом у западним земљама), које се баве политичким системима бивших социјалистичких држава – и, у оквиру њих, идентификацију експерата, по раније наведеним критеријумима. Четврти, допунски корак је укључио претрагу база података националних организација политиколога, будући да у неколико земаља из узорка овакве асоцијације воде ажурне листе чланова. Најзад, пети корак је укључио претрагу веб страница медија, невладиних организација, приватних истраживачких фондација и *think-tank*-ова – зарад идентификације стручњака који се у оквиру ових организација дуготрајно и систематски баве повезаним

10) Kenneth Benoit, Michael Laver, *Party Policy in Modern Democracies*, нав. дело, стр. 94.

темама ван академских институција – па због тога фрагмент експерата на листи долази из медијског и невладиног сектора. Ипак, узевши у обзир претпостављена правила академске објективности на којима смо базирали анкету, преовлађујућа већина експерата у финалној листи долази из академске заједнице – од 1078 идентификованих експерата, укупно 941, односно преко 87%, долази са универзитета и из јавно финансираних истраживачких институција; док новинари, аналитичари и истраживачи из невладиног сектора чине остатак.

Финална база података укључила је 1078 експерата на 16 различитих листа, на основу државе за коју је њихова експертиза везана. Број идентификованих експерата по земљи је варирао између максималних 117 у Пољској, где су политичке науке и повезане области веома распрострањене, а активне катедре постоје на неколико десетина универзитета широм земље; и минималних 33 и 34 у Црној Гори, односно Естонији, где је очигледно, да поново цитирамо Беноу и Лејвера, политикологија као дисциплина слабије организована.¹¹ Додуше, објашњење за разлику у броју експерата би могло бити доста једноставније: наиме, са више од 38 милиона становника, Пољска је далеко најмногољуднија држава у узорку, док су управо Црна Гора и Естонија две земље са најмањом популацијом (650 хиљада, односно 1.3 милиона становника), те је број експерата донекле реципроцитетан броју становника. Како било, просечан број идентификованих експерата по земљи износио је 67 (Табела 1).

11) Kenneth Benoit, Michael Laver, *Party Policy in Modern Democracies*, нав. дело, стр. 174–175.

Табела 1. Идентификовани број експерата по земљама

Држава	Број експерата
Пољска	117
Мађарска	73
Чешка	81
Словачка	70
Естонија	34
Летонија	48
Литванија	52
Румунија	90
Бугарска	60
Молдавија	53
Словенија	67
Хрватска	79
Македонија	80
Албанија	66
Црна Гора	33
Србија	75
Укупно	1078

Након успешног мапирања узорка, следећи корак се односио на креирање упитника. Првобитни изазов у том подухвату је идентификација свих политичких партија и других актера који су учествовали у владама шеснаест

источноевропских и централноевропских земаља, од пада социјализма до данас. Прво су идентификоване све владе, на основу њихових мандатара, а затим и све странке које су макар у једном периоду учествовале у владама. Нарочит изазов у идентификацији парламентарних већина представљао је први период вишепартизма, најчешће први и други мандат парламента, који је у значајном броју држава карактерисала екстремна фрагментација партијског система, са великим бројем странака које су настајале, цепале се, спајале или гасиле у року од свега неколико година.¹²

Иако је у емпиријским истраживањима најчешће свака календарска година третирана као засебна опсервација, за експертску анкету смо проценили да је довољно да питања буду одређена према мандатима парламента – тј. да се експерти одређују према партијама које су чиниле владе у току једног изборног циклуса. На тај начин су обухваћене владајуће партије у сваком мандату парламента, али и потенцијалне промене партијске идеологије које су се дешавале од мандата до мандата – без оптерећивања експерата са више десетина питања о позицији странака у свакој појединачној години, што би свакако било сувишно детаљисање које би потенцијално негативно утицало на прецизност резултата, али и на стрпљење анкетираних.

У истраживању смо користили једнодимензионални

12) У процесу идентификације партија од велике помоћи су биле онлајн базе података, попут: Political Data Yearbook, *The European Journal of Political Research Political Data Yearbook*, Internet, <http://www.politicaldatayearbook.com>, 06/06/2019; Fernando Casal Bertoa, *Who governs Europe – The database of Who governs in Europe and beyond*, Internet, <https://whogoverns.eu>, 06/06/2019; Lars Sonntag, *Politica database*, Internet, <http://www.kolumbus.fi/taglarsson>, 06/06/2019; Jaap Woldendorp, Hans Keman, Ian Budge, *The Party Government Data Set*, Internet, <https://fsw.vu.nl/en/departments/political-science-and-public-administration/staff/woldendorp/party-government-data-set/index.aspx>, 06/06/2019; Holger Döring, Philip Manow, *Parliaments and governments database (ParlGov): Information on parties, elections and cabinets in modern democracies*, Internet, <http://www.parlgov.org>, 06/06/2019; као и студије које су се бавиле композицијом влада у транзиционим државама: Dieter Nohlen, Philip Stöver, *Elections in Europe: A data handbook*, Nomos, Baden-Baden, 2010; Csaba Nikolenyi, *Institutional Design and Party Government in Post-Communist Europe*, Oxford University Press, 2014; Hans Keman, Ferdinand Müller-Rommel, *Party Government in the New Europe*, Routledge, London, 2012; Paul G. Lewis, *Political Parties in Post-Communist Eastern Europe*, Routledge, London, 2000; Susanne Jungerstam-Mulders, *Post-Communist EU Member States: Parties and Party Systems*, Ashgate, Aldershot, 2006; Richard Rose, Neil Munro, *Parties and Elections in New European Democracies*, ECPR Press, Colchester, 2009; Sten Berglund, Joakim Ekman, Kevin Deegan-Krause, Terje Knutsen, *The Handbook of Political Change in Eastern Europe*, Edward Elgar Publishing Limited, Cheltenham, 2013.

идеолошки простор оличен у скали левица – десница. Свакој политичкој партији је придодата једнодимензионална ординална скала подељена на 11 интервала, која се кретала од вредности 0 (екстремна левица) до вредности 10 (екстремна десница). Зарад лакшег просторног сналажења, на скалама је поред два екстрема текстуално означена и вредност 5 (центар), док су остале вредности само нумерисане. Као методолошки алат за прикупљање и обраду података изабран је специјализован веб сервис за анкете *SurveyMonkey*. Овај сервис омогућио је креирање упитника, слање и попуњавање анкета, контролу и обраду резултата на једноставан и приступачан начин. Анкете се уз помоћ овог алата шаљу на унете мејл адресе идентификованих експерата, заједно са пропратним писмом и линком до интерактивне веб анкете. Иако би то могло да умањи одзив експерата тј. број одговора због језичке баријере, превасходно из материјалних разлога је одлучено да се упитник шаље на енглеском језику у све земље узорка, са изузетком Србије и Црне Горе, где је експертима послат упитник на српском језику. Пропратно писмо је садржало позив за учешће у анкети, уз кратко објашњење сврхе истраживања и гаранције о поверљивости и искључивој академској употреби прикупљених података. Сам упитник је укључио нешто детаљније упутство, са молбом експертима да лоцирају наведене партије на генералној скали левица – десница, притом „узимајући у обзир све аспекте партијске политике и све релевантне информације о позицији партије”. Овакво упутство је дато у складу са прихваћеном праксом да се експертима стави до знања да ли процењују партије у целини, њихову бирачку базу или лидере; и на основу којих карактеристика.¹³

За потребе истраживања, креирано је шеснаест појединачних анкета (по једна за сваку државу), које се нису разликовале у погледу објашњења, понуђене скале или формалног дизајна, већ само у наведеним опсервацијама: мандатима парламента и владајућим партијама специфичним за сваку земљу понаособ. Одговарање на питања је експертима максимално олакшано, тако што су позицију за сваку владајућу

13) Видети: Ian Budge, “Expert judgments of party policy positions: Uses and limitations in political research”, *European Journal of Political Research*, 37/1, 2000, стр. 103.

партију у одговарајућем мандату одређивали означавајући поље на скали од 0 до 10 (Слика 1). Такође, експертима је у објашњењу наглашено да имају могућност да прескоче давање појединачних одговора: уколико постоје партије које им нису познате, или чију идеологију не могу прецизно да одреде. Сматрамо да је на тај начин додатно повећана прецизност резултата, будући да експерти нису били у обавези да дају одговоре о оним партијама о чијој идеологији немају довољно информација неопходних да формирају мишљење, што би их потенцијално навело на непрецизан или субјективан суд. Узгред, како би се избегла могућност забуне, партије су у упитнику наведене тројако: називом на енглеском језику, именом на локалном језику, као и општеприхваћеном скраћеницом коју свака странка користи у својој држави. Након излистаних питања о политичким странкама, последња ставка у сваком упитнику односила се на слободно поље, у коме су експерти могли да упуте питање или коментар аутору истраживања; или да прецизније објасне свој избор одговора, уколико то желе.

Слика 1. Пример упитника за Мађарску са питањима која се односе на владајуће партије у два консекутивна мандата парламента, од 2006. до 2014. године

5. Please tick the box that best describes each party's overall ideology on a scale ranging from 0 (extreme left) to 10 (extreme right) in 2006-2010 parliamentary term.

	0 (extreme left)	1	2	3	4	5 (center)	6	7	8	9	10 (extreme right)
Hungarian Socialist Party (Magyar Szocialista Párt) - MSZP	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Alliance of Free Democrats – Hungarian Liberal Party (Szabad Demokraták Szövetsége – a Magyar Liberális Párt) - SZDSZ	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

6. Please tick the box that best describes each party's overall ideology on a scale ranging from 0 (extreme left) to 10 (extreme right) in 2010-2014 parliamentary term.

	0 (extreme left)	1	2	3	4	5 (center)	6	7	8	9	10 (extreme right)
Fidesz - Hungarian Civic Alliance (Fidesz - Magyar Polgári Szövetség)	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Christian Democratic People's Party (Kereszténydemokrata Néppárt) - KDNP	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Додатна мера заштите резултата налази се у чињеници да су експерти били у могућности да анкету попуне само једном, обезбеђујући тако јединственост сваког одговора. Прикупљање одговора путем изабраног веб сервиса свакако је имало значајан утицај на поузданост, брзину и материјални моменат истраживања, притом елиминишући трошкове уноса података, али и потенцијалну грешку при ручној обради. Након уноса питања и понуђених опсервација, визуелног дизајна упитника и тестирања функционалности, позиви за учешће у анкети су послати на адресе свих идентификованих експерата 12. јуна 2017. године. У складу са прихваћеном праксом, уследила су два додатна подсетника експертима који још увек нису попунили анкету: 20. јуна и 3. јула (финални подсетник, који је притом упозоравао експерте да ће анкета бити затворена у року од три дана).

2.2. Обрада података

Укупно је прикупљено 273 попуњена упитника, што је одзив од 25.3%. Још важније, по земљи је прикупљено у просеку 17.06 одговора (са медијаном која такође износи 17), што је вишеструко превазишло просечну бројку од три експерта којом су располагали Кеслс и Мер, а такође се значајно приближило медијани 21 у истраживању Беное и Лејвера. Као што смо раније аргументовали, већи број одговора за сваку појединачну земљу је важан због поузданости. Највећи број одговора у нашој анкети примљен је од стране експерата из Чешке и Албаније (по 26), за којима следе Србија и Румунија (по 25) и Мађарска (24). Процентуално, одзив експерата који је прешао 30% забележен је у случајевима Албаније (39.4%), Србије (33.3%), Мађарске (32.9%), Литваније (32.7%), Чешке (32.1%) и Бугарске (31.7%).

Табела 2. Број примљених одговора по земљама

Држава	Укупан број позваних експерата	Број примљених одговора	Одзив - процентуално
Пољска	117	20	17.1%
Мађарска	73	24	32.9%
Чешка	81	26	32.1%
Словачка	70	16	22.9%
Естонија	34	8	23.5%
Летонија	48	10	20.8%
Литванија	52	17	32.7%
Румунија	90	25	27.8%
Бугарска	60	19	31.7%
Молдавија	53	7	13.2%
Словенија	67	13	19.4%
Хрватска	79	17	21.5%
Македонија	80	11	13.8%
Црна Гора	33	9	27.3%
Србија	75	25	33.3%
Албанија	66	26	39.4%
Укупно	1078	273	25.3%

Најмањи број одговора је очекивано дошао из држава са мањим узорком идентификованих стручњака: из Црне Горе (9), Естоније (8) и Молдавије (7). Молдавија је уједно и земља са најмањим процентуалним одзивом: 13.2%. Драстична разлика између броја послатих и примљених упитника је забележена и у Пољској (20 одговора на 117 послатих упитника, са одзивом 17%), али је број одговора из ове државе сасвим довољан да се формира поуздан експертски консензус. Једноцифрен број

одговора је донекле очекиван у случају Естоније и Црне Горе, пре свега због скромнијег броја идентификованих стручњака, захваљујући комбинацији фактора мале популације и малог броја институција које се баве политичким наукама. То показује и задовољавајући процентуални одзив, који износи 23.5% за Естонију, односно 27.3% за Црну Гору. У случају ниског одзива у Молдавији, из које је примљен најмањи број одговора у целој анкети, претпоставка је да је највероватнији проблем била језичка баријера. Како било, приближан износ средње вредности прикупљених упитника по земљи (17.06) и медијане броја упитника (17) нам говоре да је дистрибуција по државама симетрична, те да смо избегли ситуацију која се појавила у неким од анализираних експертских анкета у прошлости, а у којима је у делу земаља примећен огроман одзив (преко 50%), док је у другим земљама на упитник одговорило свега један или два експерта. Управо супротно томе, можемо рећи да је наша анкета за сваку од шеснаест земаља дала довољан број одговора како бисмо могли приступити даљој анализи: израчунавању скорa тј. идеолошке позиције политичких партија и владајућих коалиција на једнодимензионалној скали.

Идентификација и рачунање потенцијалне грешке испитаника је посебан задатак у процесу обраде података. Занимало нас је да ли је у прикупљеним информацијама дошло до случајне или намерне омашке – изазване објективним мањком информација или субјективном пристрасношћу испитаника, где би одређене политичке преференције експерта могле да утичу на одговоре. Два су начина да уочимо и умањимо ризик од грешке у финалним резултатима. Један се односи на идентификацију статистичких аутлајера (енг. *outliers*), односно појединачних вредности које одступају од нормалне дистрибуције – најчешће екстремно високих или екстремно ниских вредности у серији опсервација. С обзиром да је аутлајер често индикатор грешке, посебно у случајевима када се ради о једној или две екстремне вредности у серији од десет или двадесет, одлучили смо да такве опсервације искључимо из сета података, односно да у рачунању идеолошке позиције неке партије ове вредности буду занемарене. Примера ради, ако је 19 експерата у анкети одређену политичку партију одредило оценама 6, 7 или 8 на једнодимензионалној скали,

стављајући је тако јасно на десну страну идеолошког спектра, док је један експерт исту партију одредио оценом 1 (левица), јасно је да се ради о аутлајеру. Објективна је претпоставка да су оваква, екстремна одступања, резултат или случајне омашке приликом попуњавања упитника, или мањка информација којима експерт располаже, или, у крајњем случају, знак пристрасности експерта који је желео да искаже позитиван или негативан лични став према одређеној партији, смештајући је на идеолошки прихватљивију или неприхватљивију, тј. екстремнију позицију. Математичка идентификација аутлајера се своди на израчунавање вредности горње и доње квартиле у сету података (тј. граничних вредности у оквиру којих се налази половина опсервација), те интеркварталног опсега (односа вредности горње и доње квартиле), на основу којих се постављају горња и доња граница нормалне дистрибуције – а све опсервације које падају изнад или испод представљају аутлајере. Важно је нагласити да овако идентификоване, случајне или намерне грешке, иако обично немају систематски ефекат на целину резултата, могу да помере финални скор за појединачне партије ка једном од екстрема, на тај начин угрожавајући идеолошки скор. Због тога је важно да за сваку појединачну партију максимизујемо број опсервација, јер на тај начин повећавамо и поверење у то да средња вредност прикупљених резултата заиста представља експертски консензус.

Друга врста потенцијалне грешке у мерењу се односи на ситуацију у којој прикупљене вредности за једну политичку партију значајно варирају на скали левица – десница. Говоримо о ситуацији у којој постоји равномерна расподела опсервација по целој скали, тј. у којој су експерти једној партији подједнако додељивали оцене које индицирају распон од екстремне левице, до екстремне деснице. У таквим случајевима је, управо због равномерне расподеле вредности, немогуће идентификовати аутлајере – јер они, у статистичком смислу, не постоје. Стога је очигледно да се ради о партијама чију идеолошку оријентацију је немогуће правилно одредити на овај начин: идеолошки атрибути ових партија су нејасни или недефинисани, или се чешће ради о случајевима када партије у свом програму, деловању и наступу комбинују различите

политике карактеристичне и за левицу и за десницу, без оптерећивања идеологијом (тзв. *catch-all* партије). У таквим случајевима експертски консензус је немогуће формирати, а прикупљене оцене ће варирати преко целе скале, тако да ће средња вредност тј. идеолошка позиција овако прикупљених вредности нужно сврставати ове партије у центар спектра. У случају постојања оваквих партија у нашем узорку, прикљонићемо се одређивању позиције према израчунатој средњој вредности, иако је та вредност резултат непостојања консензуса: наиме, очигледно је да се ради о партијама које немају конзистентну идеолошку основу, које ће свакако бити сврстане у центар спектра.

2.3. Израчунавање идеолошке позиције партија и коалиција

Након идентификације и одстрањивања одступајућих вредности, израчунаћемо скор за појединачне партије у одређеном временском периоду: наиме, положај на идеолошкој скали левица – десница представља средња вредност, тј. просек оцена које су експерти дали свакој странци. На тај начин ћемо добити идеолошку позицију за готово шест стотина политичких партија у различитим сазивима парламента. Након тога, утврђујемо и идеолошку припадност сваке владајуће коалиције. Захваљујући учесталости примене пропорционалног или мешовитог изборног система у државама узорка, владе су најчешће коалиционе, а једнопартијски кабинети су углавном парадокс.

Иако основано можемо претпоставити да је удруживање у постизборне коалиције вероватније између идеолошки сличних партнера,¹⁴ ипак је нужно да прецизно израчунамо позицију коалиције, користећи већ раније утврђене вредности идеолошког скорa чланица. Првобитна премиса по којој ћемо рачунати позицију коалиције базирана је на Гамсоновом закону пропорционалности, по којем постоји пропорција између

14) Видети: Sona N. Golder, *The Logic of Pre-Electoral Coalition Formation*, The Ohio State University Press, Columbus, 2006, стр. 84–103; Siddhartha Bandyopadhyay, Kalyan Chatterjee, Tomas Sjöström, “Pre-electoral Coalitions and Post-electoral Bargaining”, *Quarterly Journal of Political Science*, 6/1, 2011; Славиша Орловић, „Теорија коалиција и формирање владе”, *Годишњак Факултета политичких наука*, 4/IV, 2010, стр. 111.

нумеричке репрезентације сваког актера у влади и броја мандата у парламенту, тј. законитости која налаже да партије очекују да број места у влади буде пропорционалан јачини коју уносе у коалицију.¹⁵ У односу на дистрибуцију места у парламенту, свака странка има одређену снагу да направи или уништи коалицију, те то диктира и њену релативну снагу.¹⁶ Лејвер и Шепсл сматрају да је позицију коалиције могуће одредити на основу две кључне вредности: позиције сваке појединачне чланице – партије о одређеном питању и тежине партије, тј. релативног броја мандата у парламенту.¹⁷ Преведено на наше истраживање, две нумеричке вредности које се могу узети у обзир приликом израчунавања идеолошке позиције владајуће коалиције су идеологија појединачне партије, изражена као експертском анкетом утврђена вредност и релативни однос мандата унутар коалиције. Лејвер и Бац такође сматрају да позиција коалиције може бити утврђена путем израчунавања пондерисане средње вредности идеолошких позиција удружених партија, а да пондер притом представља број гласова који партија контролише у парламенту.¹⁸ Они наводе да свака партија уноси сет предефинисаних вредности и политичких позиција у коалицију, те да ће испуњавање ових политика зависити превасходно од јачине партије у парламенту, тако да се политика коалиције може предвидети на основу политика странака које се удружују.

3. АНАЛИЗА РЕЗУЛТАТА АНКЕТЕ

Резултат анкете је прецизно мапирана идеолошка позиција за 206 влада у 16 земаља, као и преко 600 странака које су учествовале у овим владама.¹⁹ Поред тога, издвојене

15) На основу: Eric C. Browne, Mark N. Franklin, "Aspects of Coalition Payoffs in European Parliamentary Democracies", *The American Political Science Review*, 67/2, 1973; Hanna Bäck, Henrik Erik Meier, Thomas Persson, "Party Size and Portfolio Payoffs: The Proportional Allocation of Ministerial Posts in Coalition Governments", *The Journal of Legislative Studies*, 15/1, 2009.

16) Видети: Gerald Huber, Martin Kocher, Matthias Sutter, "Government Strength, Power Dispersion in Governments and Budget Deficits in OECD-Countries. A Voting Power Approach", *Public Choice*, 116/3–4, 2003.

17) Michael Laver, Kenneth A. Shepsle, *Making and Breaking Governments*, Cambridge University Press, 1996, стр. 62.

18) Видети: Michael Laver, Ian Budge, *Party Policy and Government Coalitions*, Macmillan Press, London, 1992, стр. 425–430.

19) Комплетна база података је доступна на: Dejan Bursac, *Expert survey on party ideology*

су 373 појединачне опсервације које се односе на владајућу идеологију у свакој години од увођења вишестраначја. Средње вредности експертског скорa показују да цео узорак нагиње ка десници, са просеком 5.42 (Табела 3).

Табела 3. Идеолошка оријентација влада у свакој појединачној календарској години – дескриптивна статистика

Број опсервација	373
Средња вредност	5.42
Медијана	5.72
Стандардна девијација	1.43
Минимална вредност	1.86
Максимална вредност	8.46

Ради анализе, опсервације класификујемо у пет категорија одређених на основу резултата анкете: екстремна или крајња левица (скор 0–2), умерена левица (2–4), центар (4–6), умерена десница (6–8) и крајња или екстремна десница (8–10). Број опсервација у којима је на власти била влада умерене деснице значајно надилази владе центра и умерене левике (Табела 4; Графикон 1).

Табела 4. Број опсервација по идеолошкој оријентацији

Идеологија	Број опсервација	Удео у укупном броју опсервација
Крајња левица	1	0.3%
Умерена левица	78	20.9%
Центар	129	34.6%
Умерена десница	161	43.2%

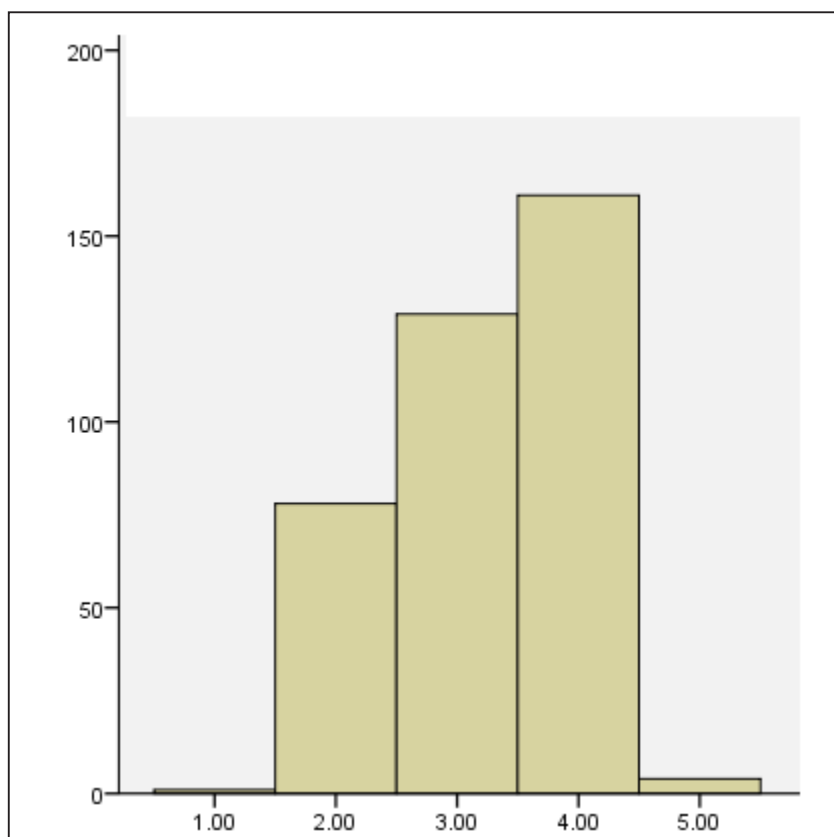
in former socialist countries, 1990–2017, Internet, <http://www.ips.ac.rs/researchers/dejan-bursac/>, 06/06/2019.

Крајња десница

4

1.1%

Графикон 1. Дистрибуција опсервација по идеолошкој оријентацији (категорије 1–5 представљају распон идеологија од екстремне леве до екстремне деснице)

Број опсервација које се односе на године у којима су на власти биле екстремне опције са оба пола идеолошког спектра је очигледно занемарљив: ради се само о пет примера, односно о две владе у целокупном узорку: у случају крајње деснице, то је трећа влада Виктора Орбана у Мађарској (скор 8.46); док се код крајње леве ради само о једној години владе Комунистичке партије у Молдавији (скор 1.86). Ако ове владе додамо мета-категоријама деснице односно леве, узорак можемо поделити на 79 опсервација у којима је на

власти у бившим социјалистичким државама била левица, 129 опсервација власти центра, односно 165 опсервација у којима доминира десница (Табела 5; Табела 6).

Табела 5. Број опсервација по идеолошкој оријентацији у три основне категорије

Идеологија владе	Број опсервација	Удео у укупном броју опсервација
Левица	79	21.2%
Центар	129	34.6%
Десница	165	44.2%

Табела 6. Број опсервација по земљама и идеолошкој оријентацији

Држава	Левица	Центар	Десница
Пољска	9	8	11
Мађарска	12	-	15
Чешка	8	6	11
Словачка	4	15	6
Естонија	-	8	17
Летонија	-	7	17
Литванија	7	9	9
Румунија	11	9	6
Бугарска	3	12	12
Молдавија	13	-	10
Словенија	6	14	6
Хрватска	-	8	14
Македонија	3	8	12
Црна Гора	-	-	10

Србија	-	11	-
Албанија	3	14	9
Укупно	79	129	165

Идеолошко мапирање влада Централне и Источне Европе након пада Берлинског зида открило је неколико значајних трендова у погледу еволуције партијских система транзиционих држава. Наиме, узорак је значајније закривљен ка десници, те се чини да је овај део спектра доминирао у наведеном периоду, а да се простор левице смањивао. Крајња левица, која је у форми комунистичких или социјалистичких партија владала овим државама готово пола века, сада готово да и не постоји. Остале странке крајње левице партиципирале су у анализираним владама искључиво као мањи партнери који обично нису значајније утицали на позицију целе коалиције. Штавише, примери Румуније или Словачке током деведесетих година нам говоре да су партије овог идеолошког усмерења често учествовале у програмски хетерогеним коалицијама, те у овом смислу њихов основ окупљања није био програмски. У другим случајевима, партије су биле опрезне да избегну коалирање са крајњом левицом због негативних конотација које би то могло донети пред бирачима – такав је случај у Чешкој. Ако је драстично сужен простор за крајњу левицу донекле и очекиван, занимљивији показатељ овог дисбаланса у идеолошкој структури партијских система је позиција умерене левице. Те странке су делом такође настале кроз процес реформе старих владајућих комунистичких партија, док се делом ради о потпуно новим политичким субјектима пониклим у процесу демократизације. Укупан број идентификованих влада умерене левице у нашем узорку (45) је мањи и од броја влада центра (којих је 69) и умерене деснице (којих је 90). Шта је разлог оваквом неуравнотеженом односу?

Док је током деведесетих значајан број влада у транзиционим земљама припадао левом делу спектра, након 2000. године ситуација се полако мења, а драстично смањење броја умерено левих влада дешава се након економске кризе 2008. У периоду након силаска са власти последњих влада умерене левице, чије падове можемо посматрати као директне

последнице ефеката кризе (Пахоров кабинет у Словенији, Ђурчањов односно Бајнаијев у Мађарској), у узорку смо идентификовали само три владе са вредностима скоро између 2 и 4 у целом преосталом периоду од готово десет година: Фицова друга влада у Словачкој; влада Аленке Братушек у Словенији; као и актуелни кабинет Зорана Заева у Македонији. Расту деснице свакако је допринела конвергенција неколико криза актуелних на европском континенту у последњој деценији: економске, мигрантске и безбедносне, индуковане терористичким нападима.²⁰ Велики део одговорности за овакву ситуацију налази се међутим и у самој левици, која је временом напустила своје традиционалне идеолошке позиције и трансформисала се ка позицијама центра, приклонивши се у том процесу тржишном консензусу и прихватавши победу либералног капитализма као „једине игре у граду”. Ове странке су у том смислу постале оно што Бек назива „(нео)либералном левицом”.²¹ Други део тог тренда везаног за странке левнице јесте повећано заступање постматеријалистичких тема на уштрб традиционално леве радничке проблематике, што доводи до окретања радничких слојева ка опцијама које и даље заговарају опипљивије, материјалистичке вредности – а од којих су многе често на десници.²² Принцип приметан у скретању ка странкама тзв. трећег пута на западу деведесетих, на истоку Европе се манифестовао после 2000. године, по завршетку првог периода транзиције: са већом либерализацијом и глобализацијом економија нових демократија, њиховим отварањем према свету и убрзавањем процеса наднационалних интеграција. Често су партијски системи остајали без одрживе леве опције, па те државе практично нису ни имале леву владу у последњих 10 или 15 година – што је делом резултат великог пада популарности „бивше” левнице која није нашла праве одговоре на кризу из 2008. и последичне социјалне, мигрантске и безбедносне изазове којима се десница обраћала. Празнина левог крила спектра је нарочито видљива у Пољској и Мађарској, где левица није успела да се прилагоди новонасталој

20) Видети: Rogers Brubaker, “Why populism?”, *Theory and Society*, 46/5, 2017.

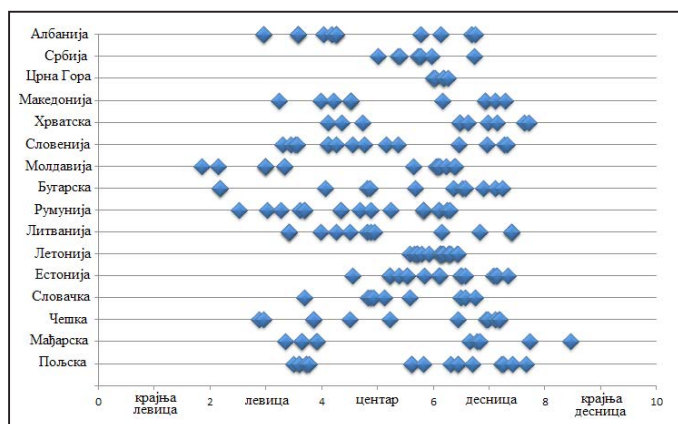
21) Ulrich Beck, *Моћ против моћи у доба глобализације – нова свјетскополитичка економија*, Школска књига, Загреб, 2004, стр. 344.

22) Видети: Душан Спасојевић, „Социо-структурна парадигма у политичкој науци”, *Српска политичка мисао*, посебно издање, 2/2015, Институт за политичке студије, Београд.

ситуацији након губитака позиција власти те данас постоји тек у фрагментима; или у Летонији и Естонији, где леве партије од почетка транзиције имају слабе изборне успехе.

Центар је, као што смо и претпоставили, идеолошки веома хетерогено подручје: идентификовали смо укупно 69 влада са вредностима скорa које их смештају на позиције центра. Прецизније, 34 од тог броја чине владе левог центра (вредности скорa од 4 до 5), чији су носиоци по правилу странке номиналне социјалдемократске или чак социјалистичке оријентације које су напустиле своје почетне позиције и сада се могу дефинисати као партије трећег пута или неолибералне левице: примери су Социјалдемократска партија Литваније, румунска Социјалдемократска партија, Бугарска социјалистичка партија, албанска Социјалистичка партија, Социјалдемократска партија Хрватске итд. Десни центар се чини постојанијим у том смислу, те га у највећој мери чине коалиције чији су носиоци социјалконзервативне, или популистичке *catch-all* партије са десним предзнаком. И док је јасно да се левица мења и – под притиском електората, економског контекста, партијског система или међународне ситуације, напушта или редеофинише своје позиције ка умеренијим; за десницу у партијским системима Централне и Источне Европе понегде важи другачији тренд, видљив нарочито у годинама од идентификоване конвергенције актуелних криза. Наиме, један део ових странака се додатно радикализује ка позицијама екстремне деснице. Такве примере у резултатима анкете налазимо у владама Бојка Борисова у Бугарској, кабинетима странке Право и Правда у Пољској, владама Хрватске демократске заједнице, владама ВМРО–ДПМНЕ на челу са Николом Груевским у Македонији; и нарочито – са владама Фидеса у Мађарској. Орбанов трећи кабинет тако представља једину владу екстремне деснице у целокупном истраживању (Графикон 2).

Графикон 2. Утврђене позиције влада 16 земаља на скали левица – десница

ЛИТЕРАТУРА

- Орловић Славиша, „Теорија коалиција и формирање владе”, *Годишњак Факултета политичких наука*, 4/IV, 2010, стр. 97–125.
- Спасојевић Душан, „Социо-структурна парадигма у политичкој науци”, *Српска политичка мисао*, посебно издање, 2/2015, Институт за политичке студије, Београд, стр. 7–34.
- Bandyopadhyay Siddhartha, Chatterjee Kalyan, Sjöström Tomas, “Pre-electoral Coalitions and Post-electoral Bargaining”, *Quarterly Journal of Political Science*, 6/1, 2011, стр. 1–53.
- Bäck Hanna, Meier Henk Erik, Persson Thomas, “Party Size and Portfolio Payoffs: The Proportional Allocation of Ministerial Posts in Coalition Governments”, *The Journal of Legislative Studies*, 15/1, 2009, стр. 10–34.

- Benoit Kenneth, Laver Michael, *Party Policy in Modern Democracies*, Routledge, London, 2006.
- Berglund Sten, Ekman Joakim, Deegan-Krause Kevin, Knutsen Terje, *The Handbook of Political Change in Eastern Europe*, Edward Elgar Publishing Limited, Cheltenham, 2013.
- Bertoa Fernando Casal, *Who governs Europe – The database of Who governs in Europe and beyond*, Internet, <https://whogoverns.eu>, 06/06/2019.
- Beck Ulrich, *Moć protiv moći u doba globalizacije – nova svjetsko-politička ekonomija*, Školska knjiga, Zagreb, 2004.
- Browne Eric C., Franklin Mark N., “Aspects of Coalition Payoffs in European Parliamentary Democracies”, *The American Political Science Review*, 67/2, 1973, стр. 453–469.
- Brubaker Rogers, “Why populism?”, *Theory and Society*, 46/5, 2017, стр. 357–385.
- Budge Ian, “Expert judgments of party policy positions: Uses and limitations in political research”, *European Journal of Political Research*, 37/1, 2000, стр. 103–113.
- Bursac Dejan, *Expert survey on party ideology in former socialist countries, 1990–2017*, Internet, <http://www.ips.ac.rs/researchers/dejan-bursac/>, 06/06/2019.
- Castles Francis G., Mair Peter, “Left-Right Political Scales: Some ‘Expert’ Judgments”, *European Journal of Political Research*, 12/1, 1984, стр. 73–88.
- Chapel Hill, *Datasets on party positions across Europe*, Internet, <https://www.chesdata.eu>, 06/06/2019.
- Dahlberg Stefan, Dahlström Carl, Sundin Petrus, Teorell Jan, “The Quality of Government Expert Survey 2008–2011: A Report”, *Working Paper Series*, 2013:15, The Quality of Government Institute, University of Gothenburg, 2013.
- Döring Holger, Manow Philip, *Parliaments and governments database (ParlGov): Information on parties, elections and cabinets in modern democracies*, Internet, <http://www.parlgov.org>, 06/06/2019.

- Golder Sona N., *The Logic of Pre-Electoral Coalition Formation*, The Ohio State University Press, Columbus, 2006.
- Haan Marco, Dijkstra Gerhard, Dijkstra Peter, *Expert Judgment versus Public Opinion: Evidence from the Eurovision Song Contest*, University of Groningen, 2003.
- Huber Gerald, Kocher Martin, Sutter Matthias, "Government Strength, Power Dispersion in Governments and Budget Deficits in OECD-Countries. A Voting Power Approach", *Public Choice*, 116/3–4, 2003, стр. 333–350.
- Huber John, Inglehart Ronald, "Expert Interpretations of Party Space and Party Locations in 42 Societies", *Party Politics*, 1/1, 1995, стр. 73–111.
- Jungerstam-Mulders Susanne, *Post-Communist EU Member States: Parties and Party Systems*, Ashgate, Aldershot, 2006.
- Keman Hans, Müller-Rommel Ferdinand, *Party Government in the New Europe*, Routledge, London, 2012.
- Laver Michael, "Party policy in Britain 1997: Results from an Expert Survey", *Political Studies*, 46/2, 1998, стр. 336–347.
- Laver Michael, Budge Ian, *Party Policy and Government Coalitions*, Macmillan Press, London, 1992.
- Laver Michael, Shepsle Kenneth A., *Making and Breaking Governments*, Cambridge University Press, 1996.
- Laver Michael, Hunt W. B., *Policy and party competition*, Routledge, London 1992.
- Lewis Paul G., *Political Parties in Post-Communist Eastern Europe*, Routledge, London, 2000.
- Nikolenyi Csaba, *Institutional Design and Party Government in Post-Communist Europe*, Oxford University Press, 2014.
- Nohlen Dieter, Stöver Philip, *Elections in Europe: A data handbook*, Nomos, Baden-Baden, 2010.
- Political Data Yearbook, *The European Journal of Political Research Political Data Yearbook*, Internet, <http://www.politicaldatayearbook.com>, 06/06/2019.

- Ray Leonard, "Measuring party orientations towards European integration: results from an expert survey", *European Journal of Political Research*, 36/2, 1999, стр. 283–306.
- Rose Richard, Munro Neil, *Parties and Elections in New European Democracies*, ECPR Press, Colchester, 2009.
- Sonntag Lars, *Politica database*, Internet, <http://www.kolumbus.fi/taglarsson>, 06/06/2019.
- Woldendorp Jaap, Keman Hans, Budge Ian, *The Party Government Data Set*, Internet, <https://fsw.vu.nl/en/departments/political-science-and-public-administration/staff/woldendorp/party-government-data-set/index.aspx>, 06/06/2019.

Dejan Bursac

PARTY IDEOLOGY IN CENTRAL AND EASTERN EUROPE: AN EXPERT SURVEY

Resume

This paper was created as part of a doctoral research, simultaneously meeting the problem encountered by many political scientists and other researchers: how to properly classify political parties according to their ideology, in this case in one-dimensional left-right scale? Numerous studies dealing with effects of parties on different social, political and socioeconomic variables have the need for such data. Since the author has done that kind of categorization based on detailed expert survey conducted in sixteen former socialist countries of Central and Eastern Europe, this paper will present not just the results, which could be useful for future researchers of these phenomena, but also the methodology behind the survey. Author will present the methods of creating the questionnaire, specific challenges regarding data collection and processing, and mechanisms for identification and eliminations of possible errors in measurement. Moreover, results of the survey will be sumarrily presented and briefly analyzed.

Keywords: expert survey, methodology, political parties, ideology, former socialist countries, Eastern Europe, Central Europe

* Овај рад је примљен 7. јуна 2019. године, а прихваћен на састанку Редакције 12. септембра 2019. године.